

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

**з теми: «РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ
СЛУХУ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЖЕСТОВОЇ МОВИ»**

Виконала: студентка II курсу
ступеня вищої освіти «магістр»
групи SPs1-M18 з
спеціальності 016 Спеціальна освіта.
Сурдопедагогіка. Спеціальна психологія.

Шаповал Галина Ігорівна

Науковий керівник:

Дмітрієва О.І., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної педагогіки та
інклюзивної освіти

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	7
1.1. Психолого-педагогічні аспекти розвитку особистості молодших школярів	7
1.2. Особливості розвитку особистості дітей з порушеннями слуху у спеціальній психолого-педагогічній літературі	23
Висновки до I розділу.....	38
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ	40
2.1. Обґрунтування методики констатувального дослідження.....	40
2.2. Аналіз отриманих результатів.....	44
2.3. Програма розвитку особистості молодших школярів з порушеннями слуху засобами української жестової мови.....	51
Висновки до II розділу	79
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТКИ	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах радикальної соціально-політичної трансформації нашого суспільства, коли постають проблеми збереження державності, відродження багатогранного культурно-історичного досвіду та традицій виховання, надзвичайно активізувалася проблема становлення та розвитку особистості підростаючого покоління. Сьогодні українська держава надає особливої уваги вирішенню проблем, пов'язаних із створенням умов для становлення та розвитку творчої, самостійної особистості, здатної спілкуватися та діяти, бути відповідальною та толерантною, адекватно реагувати на виклики сьогодення та приймати рішення. У Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», Законі України «Про освіту», Державному стандарті початкової освіти визначено, що розвиток гармонійної особистості дитини є пріоритетним, наголошується на необхідності формувати у зростаючої особистості основ активної життєвої позиції, розвивати елементарну соціальну компетентність, здатність бути толерантною, доброзичливою.

Реформування системи початкової освіти на засадах особистісно-орієнтованого підходу актуалізує необхідність посилення уваги науковців та педагогів до формування особистості дитини як активного суб'єкта життєдіяльності, здатного до елементарних форм відповідального самовизначення.

У психолого-педагогічних джерелах проблему становлення особистості у період дитинства досліджували І.Бех (особистісно-орієнтоване виховання дитини), Л.Божович (концепція формування особистості у дитячому віці), Г.Костюк (теорія особистості за принципом розвитку), О.Леонт'єв (особистість у загально-психологічній теорії діяльності), Я.Коменський, А.Макаренко, Й. Песталоцці, В.Сухомлинський (теорії гуманістичної педагогіки в галузі дошкільного та початкового виховання) класичні підходи до формування моральних якостей особистості (І. Бех, Л. Виготський, О. Запорожець, В. Котирло), С.Рубінштейн (особистість у філософсько-психологічній концепції).

У педагогіці та віковій психології молодший шкільний вік займає особливе місце: у цьому віці освоюється навальна діяльність, формується довільність психічних функцій, виникають рефлексія, самоконтроль, а дії починають співвідноситися з внутрішнім планом.

Навчальна діяльність є одним з найважливіших чинників, що здійснює вплив на формування моральних, соціальних, вольових якостей особистості молодшого школяра.

Аналіз практики засвідчує, що на сучасний заклад загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху покладаються особливі завдання розвитку особистості учнів, починаючи уже з початкової школи із врахуванням усіх особливостей психофізичного розвитку цієї категорії дітей з особливими освітніми потребами. Разом з тим, у сучасній спеціальній педагогіці та психології недостатньо досліджений процес розвитку учнів з особливими освітніми потребами.

Таким чином, недостатня кількість спеціальних досліджень, спрямованих на вивчення процесу розвитку особистості молодших школярів з порушеннями слуху, виявлення шляхів впливу на їхню поведінку, пізнавальну та ціннісну сфери української жестової мови, недостатня теоретична і практична розробленість даних положень обумовили вибір теми дослідження **«Розвиток особистості дітей з порушеннями слуху засобами української жестової мови»**.

Мета дослідження полягає у розробленні та апробації програми розвитку особистості молодших школярів з порушеннями слуху. Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз проблеми дослідження у різних наукових галузях та сучасній практиці спеціальної освіти.

2. З'ясувати особливості процесу розвитку особистості молодших школярів з порушеннями слуху.

3. Визначити проблеми, з якими зустрічаються педагоги закладу загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху у процесі розвитку особистості вихованців.

4. Здійснити дослідження рівня самооцінки молодших школярів з порушеннями слуху.

5. Розробити та апробувати програму розвитку особистості учнів молодших класів з порушеннями слуху засобами української жестової мови.

Об'єкт дослідження – процес формування особистості учнів молодших класів з порушеннями слуху.

Предмет дослідження – програма розвитку особистості учнів молодших класів з порушеннями слуху засобами української жестової мови.

Методи дослідження:

теоретичні: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури щодо проблеми розвитку особистості молодших школярів;

емпіричні: вивчення педагогічного досвіду закладів середньої освіти для дітей з порушеннями слуху; педагогічне спостереження; аналіз шкільної документації та методичних матеріалів; опитування педагогів; використання спеціальних методик;

статистичні: кількісний та якісний аналіз емпіричних даних.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилося на базі Підкамінського навчально-реабілітаційного центру I-III ступенів з поглибленою професійною підготовкою.

Елементи наукової новизни: узагальнено теоретичні відомості стосовно особливостей розвитку дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху; визначено труднощі, що виникають у педагогів у процесі розвитку особистості молодших школярів з порушеннями слуху; здійснено вивчення рівнів самооцінки молодших школярів з порушеннями слуху; розроблено та експериментально апробовано програму розвитку особистості молодших школярів з порушеннями слуху засобами української жестової мови.

Практичне значення дослідження полягає у визначенні особливостей формування та розвитку особистості молодших школярів з порушеннями слуху; у розробці програми розвитку особистості учнів молодших класів з порушеннями слуху засобами української жестової мови, що може впроваджуватись у роботі закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху та у системі інклюзивної освіти цієї категорії дітей з особливими освітніми потребами.

Апробація роботи відбулася на звітній конференції студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології (м. Кам'янець-Подільський, 2019 р.).

Результати дослідження відображено у 1 публікації.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи викладено на 82 сторінках.

Дипломна робота магістра виконана на замовлення Підкамінського навчально-реабілітаційного центру I-III ступенів з поглибленою професійною підготовкою.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

З'ясовано, що у складному комплексі проблем педагогічної науки та практики, які вимагають свого вирішення, однією із вагомих є проблема розвитку особистості молодших школярів.

Визначено, що у молодшому шкільному віці відбувається розвиток особистості молодшого школяра: його розумових здібностей, вольових якостей, засвоєння морально-етичних якостей, норм і правил поведінки, відбувається формування взаємовідносин, груп і колективів, формування самосвідомості та самоповаги.

З'ясовано, що під час навчання на перший план в організації поведінки молодших школярів виступають вимоги закладу освіти, педагогів, що обумовлено провідною діяльністю молодших школярів; формуються такі якості особистості як активність, толерантність, самооцінка, вміння працювати у колективі, виконувати завдання тощо.

Визначено, що особливості розвитку особистості молодших школярів з порушеннями слуху обумовлені наявністю порушення слуху, що призводить до неадекватності оцінки результатів своєї діяльності, недостатньої самокритичності, самооцінки та рівня домагань, який часто не відповідає можливостям цієї категорії дітей з особливими освітніми потребами.

З'ясовано, що важливою передумовою розвитку особистості учнів молодших класів з порушеннями слуху є активна комунікативна взаємодія з батьками, педагогами, однолітками, що ускладнюється через недостатній рівень володіння учасниками процесу спілкування засобами комунікації осіб з порушеннями слуху, зокрема, жестовою мовою.

Визначено рівні самооцінки молодших школярів з порушенням слуху, зокрема високий рівень продемонстрували –11% респондентів, середній – 28%, низький – 62 %. Учні визнали наявність труднощів у процесі спілкування з

педагогічними працівниками закладу загальної середньої освіти через нерозуміння вимог, інструкцій, прохань, зауважень.

Для оптимізації діяльності закладу загальної середньої освіти розроблено програму розвитку особистості молодших школярів з порушеннями слуху засобами української жестової мови, складовими компонентами якої нами визначені уроки української жестової мови з використанням інтерактивних технологій; ігрові та практичні вправи, що сприяють розвитку особистісних якостей молодших школярів; тренінги з української жестової мови для підвищення компетенції педагогів закладу загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху; поради для батьків молодших школярів з порушеннями слуху.

Запропонована програма може бути використана у роботі вчителів початкових класів, класних керівників, психологів, соціальних педагогів та сурдопедагогів закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху та закладів з інклюзивним навчанням.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів поставленої проблеми. Перспективним напрямком дослідження є впровадження розробленої програми розвитку особистості молодших школярів з порушеннями слуху усіма педагогами закладу та залучення батьків до практичної взаємодії із закладом загальної середньої освіти з метою розвитку особистості молодших школярів з порушеннями слуху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамюк Н.Б. Взаємозв'язок української жестової та словесної мов у навчанні молодших нечуючих школярів. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Збірник наукових праць. К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. С.65-72.
2. Адамюк Н.Б. Зміст програми «Українська жестова мова» для 1-12 класів загальноосвітніх спеціальних шкіл для дітей з порушеннями слуху / Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. Вип. 10/ За ред.В.І.Бондаря, В.В.Засенка. К.: Науковий світ, 2008. С.3-6.
3. Адамюк Н.Б. Програма «Українська жестова мова» для підготовчих – 1-12 класів загальноосвітніх спеціальних шкіл для дітей з порушеннями слуху. К.: Освіта, 2011. 158 с.
4. Базоев В.З. Человек из мира тишины/ В.З. Базоев, В.А.Паленный. М. : Академкнига, 2002. 815 с.
5. Банникова Л. По обе стороны стеклянной стены. К., 2009. 118 с.
6. Барлоу С. Обучение глухих детей // Современные аспекты жестового языка : сб. статей. М.: ВОГ, 2000. С. 214-229.
7. Бельтюков В. И. Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи (в норме и патологии. М.: Педагогика, 1977.176 с.
8. Богданова Т.С. Сурдопсихология. М.: Академия, 2002. 224 с.
9. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. М. : Просвещение,1968. 464 с.
10. Боскис Р. М. Глухие и слабослышащие дети. М.: Изд-во АПН, 1963. 334 с.
11. Боскис Р. М. Изучение и обучение детей с недостатками слуха. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961.134 с.
12. Бурлачук А. Ф. Словарь-справочник по психологической диагностике / А. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. К.: Наук. думка, 1989. 198 с.

13. Вікова та педагогічна психологія : Навч. посіб./ О.В.Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
14. Виховання дитини з порушеннями слуху в умовах сім'ї/ за ред. Т.В.Сак. К.:Наук. світ. 2009. 216 с.
15. Выготский Л. С. Основы дефектологии / Лев Семенович Выготский ; [под ред. Т. А. Власовой] // Собрание сочинений : в 6 т. М., 1983. Т. 5. С. 137-149.
16. Дефектологічний словник: навчальний посібник/ за редакцією В.І.Бондаря, В.М.Синьова. К.: МП «Леся», 2011. 528 с.
17. Дитина зі світу тиші: на допомогу батькам нечуючої дитини: наук.-метод. посібник/уклад.: Зборовська Н.А. та ін.: за ред. Кульбіди С.В. Київ: Педагогічна думка, 2008.183 с.
18. Дмітрієва О.І. Комп'ютерна програма «Українська дактильна абетка». Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2009.
19. Дробот О.А. Батькам нечуючого дошкільника : метод. рекомендації. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2006. 32 с.
20. Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць / [відповід. за випуск С.В.Кульбіда]. Вип. 1. К.,2006. 176 с.
21. Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць / [відповід. за випуск С.В.Кульбіда]. Вип. 2. К.,2007. 281 с.
22. Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць / [гол. ред. Засенко В.В.]. Вип. 3. К.: Пед. думка, 2008. 192 с.
23. Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць / [гол. ред. Засенко В.В.]. Вип. 4. К.:Центродрук, 2009. 348 с.
24. Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць / [гол. ред. Засенко В.В.]. Вип. 5. К.:Наукова думка, 2010. 307 с.
25. Жук В.В. Підготовка дітей з порушеннями слуху до навчання у школі // Підготовка до школи дітей з особливими потребами в умовах сім'ї: поради батькам / За ред. В.І.Бондаря, В.В.Засенка. К.: Науковий світ, 2005. С.135-149.

26. Забродський М. М. Вікова психологія : навч. посібник. Тернопіль, 2005. С. 57-70.

27. Зайцева Г.Л. Жестовая речь. Дактилология : учеб. для студ. высш. учеб. заведений. М. Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000.

28. Зайцева Г.Л. Жестовый язык глухих и современные системы обучения детей с недостатками слуха. Жестовый язык в специальной школе. Сборник докладов. Минск, 1999. С.15.

29. Зайцева Г.Л. Международная конференция по билингвистическому обучению глухих детей. Дефектология. №6. 1996. С.83.

30. Засенко В. В. Шляхи інтеграції дітей з порушенням слуху у суспільство / В. В. Засенко, А. А. Колупаєва // Громадянська освіта та соціалізація дітей з вадами слуху : зб. наук.-метод. матеріалів. К., 2002. 87 с.

31. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». Відомості Верховної Ради, 2004. № 21.

32. Зборовська Н.А. До проблеми спілкування чуючих батьків глухої дитини // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Науково-методичний збірник. Вип. 7. К., 2006.

33. Іванюшева Н.В. Українська жестова абетка / Н.В.Іванюшева, С.В.Кульбіда. К., 2004.64 с.

34. Кобель І.Г. Підхід «дві мови-дві культури»: чи використання жестової мови сприяє розвитку грамотності у глухих дітей? Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (українсько-канадський досвід). К., 2005. С.89-98.

35. Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху[за ред.С.Кульбіди, І. Чепчиної, Н.Адамюк та ін.]. К.: СПКТБ УТОГ, 2011. 53 с.

36. Концепція ЖМ в Україні (проект). Дефектологія. Особлива дитина : навчання та виховання. №3(53). 2009. С.3-8.

37.Котирло В. К. Початковий період у навчанні школярів / Є. В. Котирло. К. : Знання, 1985. 48 с.

38. Кульбіда С.В. Аналіз спілкування глухих і чуючих дітей (на основі зарубіжних досліджень): Дидактичні та соціально-психологічні аспекти

колекційної роботи у спеціальній школі. Науково-методичний збірник. Випуск 8. Т.1. Запоріжжя, 2006. С. 112-116.

39. Кульбіда С.В. На засадах гуманістичної педагогіки: жестова мова в освітньому просторі нечуючих. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Збірник наукових праць. К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. С.58-65.

40. Кульбіда С.В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : монографія. К. : ТОВ «Поліпром», 2010. 503 с.

41. Кульбіда С.В. Українська дактилологія: науково-методичний посібник. К.: Педагогічна думка, 2007. 256 с.

42. Кульбіда С. В. Навчання дітей із порушеннями слуху : навчально-методичний посібник. Харків : Ранок, 2019. 216 с.

43. Кузьмичева Е.П. Развитие речевого слуха у глухих. М., 1983.

44. Некоторые вопросы грамматического строя речи у глухих школьников младших классов // Дефектология. 1989. № 6.

45. Нудельман М.М. представления глухих школьников об оценке их личности сверстниками // Дефектология. 1983. № 6.

46. Максименко С. Д. Індивідуальні особливості мислення дитини / С. Д. Максименко. К. : Знання, 2007. 48 с.

47. Петшак В. Исследование эмоциональных отношений глухих школьников к членам семей // Дефектология. 1990. № 6.

48. Прилепская Т.Н. Особенности самооценки и уровня притязаний у глухих и слышащих школьников // Дефектология. 1989. № 5. С.26-32.

49. Рау Ф.Ф. О психологических основах развития слухового восприятия речи у глухих детей // Дефектология, 1991. № 1.

50. Рау Ф.Ф. Формирование устной речи глухих детей. М., 1981.

51. Речицкая Е.Г., Сошина Е.А. развитие творческого воображения младших школьников. М., 1999.

52. Соловьев И. М., Шиф Ж. И., Розанова Т. В., Яшкова Н. В. Психология глухих детей. Москва : Педагогика, 1971. 448 с.

53. Шевченко С. М. Особливості навчального процесу дітей з порушеннями слуху на етапі становлення Української незалежної держави. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Вип. 9. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2017. С. 272-280.

54. Шеремет М. К. Готовність слабочуючих дітей до навчання в школі : монографія. Київ : Віпол, 1996. 190 с.

55. Шипицина Л.М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушениями интеллекта. СПб: Изд-во «Дидактика Плюс», 2002. 496 с.